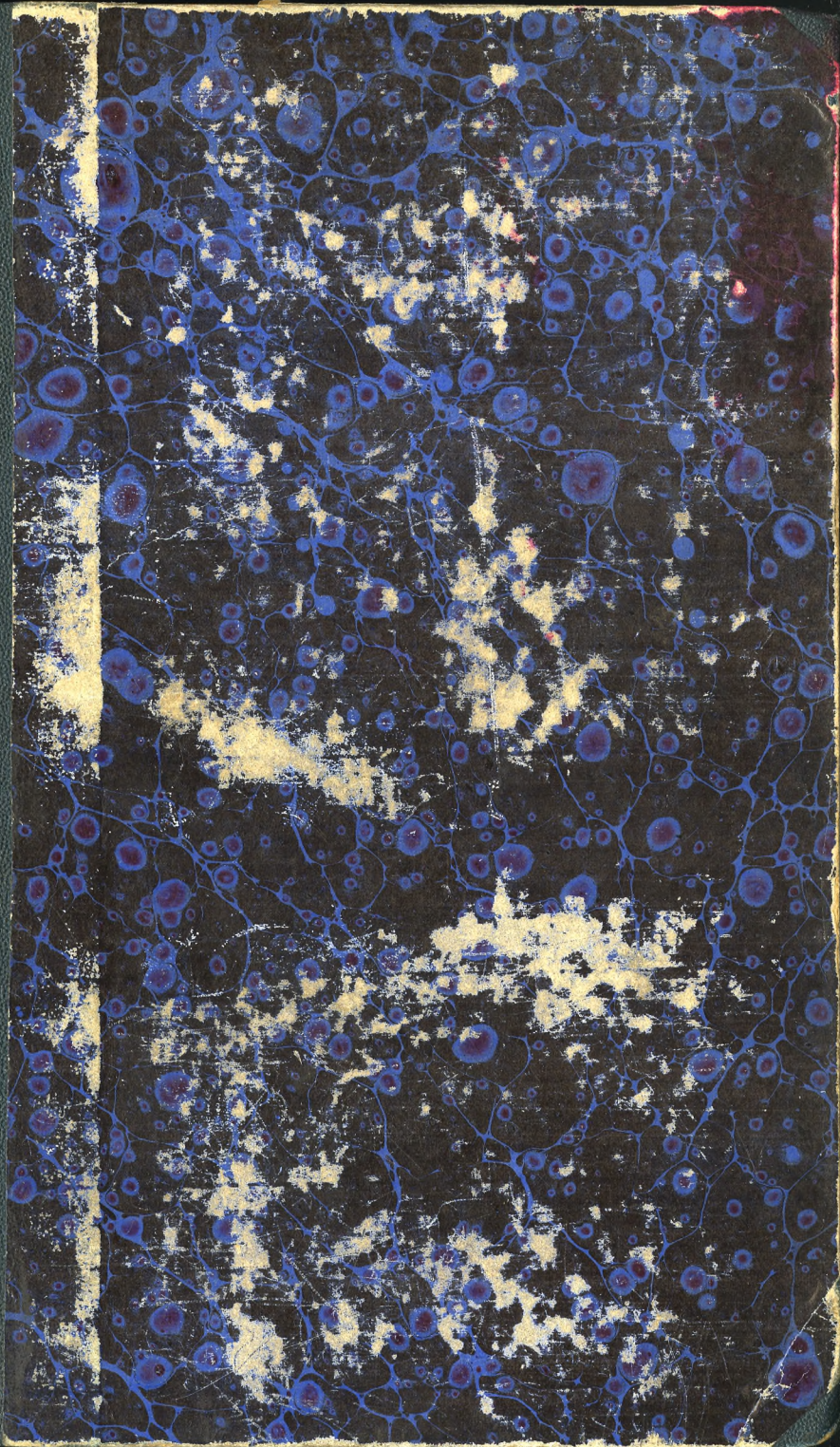

Politikai
röpiratok.

50.

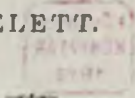

50
372

EMLÉKBESZÉD

GRÓF TELEKI LÁSZLÓ

FELETT.

FÉLEGYHÁZÁN,

1861-dik évi Junius 8-dikán

TARTOTTA

SZÁSZ KÁROLY,

K.-SZ.-MIKLÓSI REF. LELEKÉSZ ÉS ESZERRS., A M. T. T. LKV. TAGJA.

Pr. C. és Jók. Lapoknál.

7

Gróf Teleki László

KECSKEMÉTEN,

NYOMATOTT SZILÁDY KÁROLYNÁL.

1861.

616752.00764869

FŐVÁROSI
KÖNYVTÁR
1912

Jegyzet. A közel 20,000 lakosú, tisztán róm. kath. Fülegháza, egyházi gyászünnepet, saját felekezeti szertartása szerint nem rendezhetvén, polgári emlékünneptartását határozta el, s engem tisztelt meg azon megbizással, hogy mint a nemzet nagy halottjának felekezetéhez tartozó lelkész, a gyászbeszédet tartsam. Kérem azért, e beszédet — polgári emlékbeszédnek tekintetni.

Sz. K.

DEBALLAGI MÓR.

Mélyen elfogúlva, ezer ellenkező érzéstől vívott kebellem szólalok meg előtted, tisztelt hazafi gyülekezet! s mint a mezőn, ha különböző szelek forgalma kavarja, zilálja a vetés millió kalászeit: úgy érzem szívem húrjait, elmém idegszárait a megdöbbenés, kétely és fájdalom viharaitól tépetni. Mert ha csak szétekintek is e gyülekezeten, mely előtt idegen vagyok, mely vajmi más azon kisdéd körtől, hol hangom egyszerűsége, érzéseim otthoniassága megszokottak, s tőlem senki nem vár egyebet, mint hogy az erkölcs tiszta tanait s a hit együgyű beszédit szóljam; — ha elgondolom, hogy ti, hazafiak s honleányok, nagyot — lehetlent követeltek tőlem: azt, hogy érzéseiteknek, dúló fájdalmatoknak hű tolmácsa legyek, — s a mi több — önmagatok előtt, kik saját szívetek mélységeit ismeritek, de annak a nagy érzésnek, mely azt most betölti, szót, elég igazat és elég erőset, találni nem tudtok s azt tőlem kéritek, az én ajakimról várjátok: — oh hogyan állhassak reszketés nélkül meg előttetek?

De ha ez nem nyugtalanítana is, ha szemeitek szeliden üdvözlő sugarában félelmemnek bátorító fény

viradna is: a tárgy, melyről szólnom kell, melyről midőn néma borongó hallgatásba szeretnék merülni s titkon zokogva sírni setét vadon erdő mélyébe rejtözve, ti itt az isten napvilágán szólnom parancsoltok, — nem elég-e e tárgy megdöbbeneti szívemet, elannyira, hogy reszketve kérjek erőt istentől a nehéz kötelességhez!

Oh mert szívemben — mindnyájunk szívében — reszket még az iszonyú jajkiáltás, mely ama villámnál sebesebb s villámnál lesújtóbb hírre átnyilalta a hazát! Midőn a nép millióinak szívdobogásától megdobbant a föld, sohajától megmozdult a levegő s megkondultak a harangok; midőn úgy tetszék, a kövek kiáltanak, mint az evangyeliomban írva van, — s a háztetők fölfordítva kérnek „boszút, vagy igazságot, vagy kegyelmet!“ — midőn az erdő koronája sírva rázkódott, hogy az éj harmata lehullt leveleiről s a fűszálak összehajták fejüket, mint a viharban, félve és sohajtvá. Oh emlékezünk még, — mikor fognók elfelejteni? — mint jajgattak egymásra borúlva erős férfiak, mint lett boszút kérő hőssé a gyöngé asszony, mint égett az ifjú és gyermek szívében, karjában, a harczkereső vér! mint reszketett sírja szélén a jobb jövőt váró, de ismét s annál mélyebben elcsüggedt aggastyán, s aggva és hitetlenül kérdezé:

„van-e még a magyarnak istene?“

Oh bizony nem csoda! A csapás, mely e közijedelmet előidézte, oly nagy volt, mindenki előtt oly elbírhatlannak látszott, hogy ösztönszerűleg siettünk mindnyájan részt venni belőle, nehogy kevesebbekre jutván az osztozás, e haza legjobbjai leroskadjanak alatta! Oh mert így is, mindenek osztozván belőle, az egyesre

jutó rész oly nagy, oly lesújtó, hogy csodálni csak egyet lehet: mikép tudjuk elviselni? Nevezzem-e, az első roham kiállott ostroma után, újra a csapást? Mondjam-e ismét, mi annyiszor mondva sem vesztethett iszonyúságából, nem válhatott megszokottabbá: Gróf Teleki László, Május 8-kának reggelén, szobájában szíven löve találtatott!... Oh! az a golyó, az az átkos, az a rettenetes, nem csak az ő szívét, a hazáét lőtte keresztül, — s csoda-e ha maga is elrémülve szorítá kezét az iszonyú sebre, milliók közös sebére; csoda-e ha maga is az életnek a halállal közös vég másodpercében, őrizni akarta azon szent vért, melynek minden csöppje a haza kincse vala, hogy el ne csorduljon a porba, hogy befelé ömöljék a nemes szív edényeibe! De mit használt nekünk e vigyázat? A szív megszűnt dobogni s a nemes vér összefutott ajtajánál, megnézni, mint Caesar szíve vére, ki kopogtat oly vadúl? (Shakspeare.)

S mégis, mi nem őt sirattuk s siratjuk elestében, hanem a hazát! A hazát mely annyit sujtoltatván, még egyre sujtoltatik! mely soha ki nem pihenheti egy harczát, soha el nem nyögheti egy keservét, hogy újjal ne látogattassék, mielőtt sebei behegedtek, mielőtt könyei fölszáradtak volna! Szegény, szerencsétlen, de féltett, inádott haza! téged siratunk mi s siralmunk nem is szűnik meg előbb, mintsem ezredévi méltatlan szenvedéseid kiengesztelve lesznek, s szabadság hajnala fogja feledtetni a rabság és kényszer hosszú, rémes éjszakáját; midőn széttéphetjük a gyász fátyolt, mely nemzeti színeinket fedi, letörülhetjük kardjainkról a vért, homlokunkról a verítéket, szemekről a könnyeket, s földet

rendítő, eget riasztó kiáltással mondhatjuk: „a magyar újra él, mert szabad!“ Akkor, hazám, a te próbáltatásod esztendei eltelttek, akkor az emlékezet keserőségei megédesülnek; akkor a hősöket, kik függetlenséged annyi százados harczában jogaidért elvérzének, leveszszük a gyászravatalról, s a végdiadal örömével, győzelmi énekek riadása között kisérjük, zsarnok által többé soha nem tapodandó szent földedbe, sírjaikba. E hősök között, az első sorokban egy halvány nemes alak lesz, s a zászlóra mely szemfedél árnyaként reá borúl, neve lesz írva — **Teleki László**.

Hazám! Te megéred e napot, mert neked élni kell, élni a végítéletig, hogy ha addig igazságot nem találsz e földön, ott az Isten trónjánál is kivívhasd igazaidat. De mi, hány millió, hány nemzedék fogunk még elvérezni, elhullani? Hány viszi el még, szívébe törve a nyilat, hogy nemzetét rabúl kell hagynia? hánynak sírján tapos még ösvényt a győztes ellenség, utódai meg-rabolt küszöbeig? hány sebet üt még a sors a haza szívében? — Sírjunk barátim! a haza gyászideje még nem telt el, s **Teleki László** még nem utolsó áldozat!

De nem, gyáva bú ne vegyen erőt rajtunk! — Nagy csapások után, nagy küzdelmekkel szemben, mint egyesnek, úgy a nemzetnek is össze kell szednie magát. Tegyük ezt mi is. S tiszteljük meg **Teleki László** emléket azzal, hogy mint ő hazájaért mindent panasz nélkül szenvedett, az üldöztetés és száműzés keservét, a halált magát, — úgy mi is, panasz nélkül nézzünk gyászos, de dicső ravatalára. És oh! ha lehet a szív mélyeig metsző keserv közt még a nyugalmat követelő észnek munkássága, szedjük össze elménket s

1. mérjük meg a csapás nagyságát, mélységét, nem hidegen, de higgadtan;
2. vizsgáljuk, mely sors sujtolta e rémes csapással a magyart;
3. keressük, ki és mi célból intézi így a mi sorsunkat?

Sok csapást értünk, tisztelt gyülekezet; s nem egyet olyat, melyre a fájdalom első rohamában azt mondtuk, azt éreztük: cz a legnagyobb mindenik között. Ha a fekete éj lehet még feketébbé egy percnyi villámlás vakító fénye után, nemzetünk tizenkét éves gyászának setét éjszakáját nem varázsolta-e mindannyiszor még setétebbé egy-egy villámcsapás? A sinlődő beteg tompa, zibbasztó szenvedésének lenyomó érzetét, egy-egy velőt hasító fájdalom nyilalása teszi még elviselhetlenebbé, — s nem ez történt-e velünk is, újra meg újra? Sőt még hazánk újra ébredésének, e kétes hajnalderülésnek kora is nem egy sírnál, Kazinczy beroskadt sírjánál kezdődik-e? A feltámadás vigasztaló reggele nincs-e összeszövődve a legnagyobb magyar, Széchenyi gyászos végének a hazát megrendítő esetével? S magát Teleki halálát, e borzasztó villámlást, nem előzte-e meg, (a természet rendjével ellenkezőleg) mennydörgés tompa morrajjaként, a nemes ősz, a haza Nestora, Palóczy halálának gyászhiře?

Igen, uraim és hölgyeim, a magyar nem léphet egyet, hogy meg ne sebezze magát, hogy lábai meg ne ütközzenek. Emlékeink, mint a temetőben a sírkövek, egymást érik s mindenik valamely veszteséget jelöl.

Már félve nézünk nagyjainkra s csaknem ohajtanók: ne lennének oly nagyok, ne oly nélkülözhetlenek a hazának, — mert ki mondhatná meg, melyikre kerül a sor? De mindannyi közt, most midőn a vesztés első kábító, eszméletvesztő érzelme elmúlt s a tekintetre a kiömlött vér borzalma nem von már hályogot, — most merem mondani, hogy mindannyi közt nem volt, nem lehetett volna, a csapás oly nagy, a vesztés oly pótolhatlan, mint Teleki László halálával.

Nem akarom enyhíteni az óriási veszteség gyászszínezetét, mely mint egy nagy szemfedél bevonta vala a hazát, midőn Széchenyi meghalt. Nem akarom azon mélabús érzés becsét sem kisebbíteni, mely csak a minap mindnyájunk szívét elfoglalá Palóczi ravatalánál. De e nemzet mindkettőben csak bevégzett életet, multat, szent emléket siratott. Széchenyi tulajdonképi élete megszűnt akkor, midőn a megtört honfi szív, mély háborával, a döblingi magány rémes homályába temetkezett; őt megszoktuk élőhalottul tekinteni, s ha eszmévilágának egy „pillantása“ (Ein Blick) még egyszer fölgyújtotta egy átkos rendszer szövedékeit, — e haza tőle nem várt, nem kért semmit többé, ő annyit alkotván, mi nevét örökre fentartandja! és ha halála, váratlan rémületességén kívül is, a csapás roppant súlya által is megrázta a hármás bércz és négy folyó honát, mint leomló szikla a völgyet, melybe zuhan: ezt nem a várakozásban való csalódás, hanem a legszentebb emlékek ereje okozá. — Palóczi Lászlóban egy szép alkotmányos kor tiszteletgerjesztő rom-emléke veszett el közülünk; de ő megharczoló harczeit, megfutotta pályáját, sőt koronáját is elvette, azon példátlan szerencse érvén,

hogy egymástól oly távol eső két nemzetgyűlésnek lehetett korelnöke, s a nemzet szemei előtt roskadhatott sírjába, mely készen várta őt s melybe ő is készen mene.

Mi más Teleki László halála!

Egy férfi állt, még kevéssel ezelőtt, harczsoraink élén vezérül ismerve el a közvélemény s a nemzet bizalma által; egy név ment közöttünk ajakról ajakra, melyet rajongó lelkesedéssel üdvözölt e hazában kicsiny és nagy, erős és gyöngé; egy zászló lobogott előttünk, a törvény szent csatáin, hó-fehér mint a szűztiszta jog, zöld mint az ifjú reménység s piros mint a hazáért kiömlő vér!... S hol most e férfi? elesett; hol most e név? zokogva ejtjük ki; hol most e zászló? lehanyatlott. Mert e dicső férfi, e nemes név, e biztató zászló: Teleki László vala, s Teleki László meghalt, elvérzett!

És valjon megérdemelte-e az osztatlan bizalmat, méltó vala-e a köz szeretetre, igazolva van-e az a rajongó lelkesedés — mely mindenütt fogadá, mely mindenütt kísérte? — Oh! ki volna méltó mindenre inkább, mint épen ő? Hogy egy dicső név birtokosa, nagy család utóda vala, nem érdeme; hogy e név fényét még növelé és őseire méltó volt, legkisebb jog czíme még.

Hogy első megjelenése megragadó érdekességű alakot tüntetett fel, hogy azonnal megnyerte annak szívét, ki vele csak érintkezett, hogy társalgása lebilincselő, esze szikrázó lángjai elragadók valának: mind ez még sokakkal közös tulajdon. De hogy eredetisége azon nemes tulajdonokban állott, melyeknek egyesülése a legritkább isteni ajándék, hogy a római hős szigorú vasere nye, az athéni nemes magasztos érzülete s a közép-

kori lovag regényes szívtisztasága egyenlő mértékben vegyültek benne korunk magos eszméivel, a haza és szabadság lángoló szerelmével, az önkény kiirthatlan gyűlöletével: mind ez — oh mind ez együtt oly képet alkot, melynek másolatához a gyarló művész Periklesből, Catoból, és Mucius Scavolából, Bayardból és Washingtonból keresi össze a vonásokat. Ismerősei a szív és modor érzékeny finomságát, barátai a feláldozó hűség nemes lángját, politikája osztályosai a meggyőződések soha nem tétovázó erejét, politikai ellenei a világos ész fegyverét s a lovagias szív kiméletelességét bámulták, szerették benne; a haza leghűbb, legelszántabb, legforróbban szerető fiát, — a külföld a magyar név dízét, becsületét, kimetszett bélyegét látta e férfiuban; s a kit mi itt a magyar erény képviselőjeként rajongva tisztelünk: a lovagiasság hazájában a büszke és nemes Franciaországban az új idő Bayardjának neveztek, kiről újra meg lehet írni, hogy „sans peur et sans tache“ — a kihez sem félelem sem szennyfolt nem fér.

És ha tekintjük szerepét, melyet a közélet pályáján elfoglala: a fiatal férfit már első political fellépésekor a közbizalom csodás varázsa vette vala körül s ő egyszerre vezéri súlyt nyert azon táborban, hova szerényen közlegényül állt vala. A magyar és erdélyi országgyűlések első rangú egyénisége lön. De ki emlékszik ma már az alkotmányosság ama kisebbszerű küzdelmeire, Teleki László sorsának, végének tragikai eseményei mellett? A száműzetés hosszú tizenkét esztendeje, szenvedés, nélkülözés, honvágy és sovárgás által súlyosítva, mint elfelejteti ama kisebb harcokat! Ott volt ő, egy nagy nemzet körében, annál élénkebben érezve saját nemzete

elnyomott, sanyarú sorsát; ott a világ-város fényében, zajában, — míg hazája létiport rónáinak síri némasága zibongott képzeletében; s minden a mi ott nagy, szép és dicső, — csak égetőbbé tette szomját, tűrhetlenebbé a távollétet, izgatottabbá a fájó kebelt. De nem vala napja, melyen hazájáért valamit nem tett, nem vala éje, melyen nemzetéről ne álmódott vagy érette ne virasztott volna. A külföld viszonyai, a kabinetek titkai, az udvarok cselszövényei azért valának előtte kimerítő tanulmány tárgyai, hogy megjelölhesse a helyet, melyet hazájának e nagy tömkelegben elfoglalnia kell; az eszközöket, mik nemzete elveszett szabadságát visszaszerezhetik; s az időpontot, melyben a látszó tétlenség és mély izgatottság után — a cselekvés órája üt, mint a felül hamvval borított de benn izzó zsarátnakra a kilobbanás ideje. Utolsó műve, mely fölött a halálát megelőzőtt órákban virasztva lángolt lelke: tanúja nem csak érzésének mely a haza érdekeit hő szeretettel ölelte, de átható s mindent megvilágító lángeszének is, — melyek egyiránt — s együtt — képesíték őt a vezéri szerepre, ott künn, s itt benn. A mély tárgyismeret a részletekben nem bámulatosabb, mint tisztelet-gerjesztő a magas emelkedettség a nézpontban; hasonlóan a sashoz, mely csak azért emelkedik oly magasra, hogy túlerős szemével jobban megkülönböztesse a föld alanti s kis tárgyait.

Igy volt, hazája védletére, megmentésére fölkészülve Teleki László, midőn a sors egy csudás véletlene (hogy a pirító eljárást máskép ne nevezzem) őt, a soká száműzöttet, hazájába — akarata ellen — visszajátszotta. Kényszerítve jött oda, hova epedő vágygyal sovárgott; s ohajtásainak Mekkáját, beteg szívvel, rabúl érte el.

Mi remegtünk érte s öröm ujjongással fogadók; imádkoztunk életeért s a szabadság első fecskéje gyanánt üdvözlők. Csakhamar elfoglalta helyét mely őt illeté; a nemzet szíve, reményei, életösztone felé fordult; a haza őt jelölte ki zászló-vivőjének az épen megnyilandó eszmeharczban; milliók bizalma vette dicskör fényével körül halvány homlokát, melynek szenvedésekről tanúsodó redői alatt a szemek lángoló párja égett, a vilanyterhes éjben ragyogó két gyémánt.

Soha még a magyar csüggesztő helyzetében nagyobb bizalommal nem nézett emberre, soha ember e bizalomra méltóbb nem vala. Soha még névhez annyi várakozás, annyi áhitat kötve nem volt; a gyöngék benne erőt, a félénkek bátorságot, a csüggedtek reményt kerestek. Közel és távolban milliók lesték ajkiról a szót, — balsamot a szenvedés sebeire, mentőszert a hazának, vészharangot az önkénynek! A zászlót, mely a hősök sorai előtt felemelve lobog, — a trombitát, mely csatára híva megharsan, — a vezér lengő tollát, mely legelől, győzelemre int — nem várja, nézi, lesi több hűséggel, több elszántsággal a vitézi sereg — mint Teleki Lászlóra fordult, nézett, figyelt minden szem, minden szív, e hazában!

S ha a vezért, midőn már végig száguldott a csatasorok előtt, midőn megfuvatta a harczi riadóját s fölemeltette a zászlót, midőn már kardja vonva s bátor ajkán elzendült a szó „előre!“ — ha a vezért e döntő, lelkesítő, magasztos pillanatban, titkos kézből pendült nyilgyilkos hegye találná, szíven, szívének közepén, s lerogynék paripájáról s a hősök sorai előtt porral keverednék vére:... oh mi lesz akkor? Nézzétek mint csuk-

lik le minden kar, mely már emelve csapásra! mint tör, a lelkesedés kiáltása helyett a düh és ijedelem ordítása minden ajkon elő! mint bomlanak a sorok! mint függ az imént bizonyosnak látszó harcz most a csüggettség kockáján.

Igy halt meg Teleki László a harcz kezdő pillanatában s a mellette álló harczai sorok s az egész nemzet csak ennyit tud kiáltani: Jaj, jaj! leesett a mi fejünknek koronája!

A vesztés pótolhatlan nagyságát annak váratlansága is növelte. Oh mert ha láttuk volna hervadozni őt lassú betegség ágyán, hogy a csapáshoz gondolatban legalább szokhatánk vala; ha övéi, kórágya körül seregelve, hírt adhattak volna a nemzetnek, a féltett élet fokenkénti kialvásáról, hogy megnyugodni tanuljunk az elfordíthatatlanban; ha a hon java fölött virasztó mécsként önmagát emésztő szíve, végrendeletét adhatta volna: mit kell tenni hogy a haza mentve legyen; — talán — talán, könnyebb lenne a csapás súlya... S ha halálát kevesebb rejtély körözné, ha — mint a sebzett oroszán elvérzeni erdő, barlang setétébe búvik, hogy csontjait se lelje kíváncsi szem, — ő is szenvedései, harczai s halála titkát, a hallgatás mély, sűrű, vadon homályába nem vitte volna el; talán — talán azt mondának: így kelle történni, értjük, jól van. Nem kérdenők, a kétség és boszú szirtjei közt hányatva, másé volt-e a golyó, magáé volt-e, mely e drága életet, a haza kincsét tőlünk elvevé; nem kellene azon iszonyú alternatívát állítanunk föl: — ő sokkal jobban szerette hazáját mintsem annak ily gyászt okozhasson; — vagy ha igen, hova menjünk mi törpék azon rémes éjszakában, mihez

fogódzunk azon iszonyú viharban, mely ezt az erőt elcsüggeszté, lesodorta, s lehetlenné tette, hogy tovább élni akarjon!?

De így vagy úgy — vigasztalás nincs. Míg birtuk, nélkülözhetlen — midőn elvesztők pótolhatlan; ravatala felett roskadni érzi magát a nemzet; sírjával az a sír látszik tátongani, melyről baljóslattal mondá a költő:

A sirt hol nemzet sülyed el,
Népek veszik körül —
S az ember millióinak
Szemében gyászköny ül...

Igen, tisztelt gyülekezet, a harangszó, mely Teleki László holtát hirdeti: a beteg, a küzdő hazának lélekharangja, mely arra int, hogy imádkozzunk érette!...

És ha a csapás iszonyú nagyságát felfogtuk, ha — mint feneketlen mélység fölött a reszkető mérő-ólom — a vesztés mélyébe lebocsátkoztunk, önkénytelen kérdezzük: mi ellenséges hatalom sújtott ezzel, mi sors mérte ezt reánk?

Mi sors? — Az, mely e nemzetet ezer év óta sújtolja, folyvást, megszűnés nélkül.

A magyar nemzetnek világtörténeti hivatása van s ki nemzetünk ezredévi történetét figyelemmel olvassa, megérti: hogy a magyar nem ok és eredmény nélkül van Európában. De jaj, hogy minden kötelesség önáldozattal jár, szenvedést ró a hívre és boldogság vagy vér árát követeli! És e nemzetnek, hogy ama nagy hivatását betöltse, egymás ellen feszült ellenséges elemek közt kelle majd támadó, majd védő harczot vívnia folyvást;

és érdekekért, melyeknek súlypontja egyrészben rajta kívül esett, kelle pazarolnia legjobb erejét legdrágább vérért, annyiszor.

Midőn őseink, az egyesült hét magyar és hét kun nemzetség, e hazát elfoglalták, a német és szláv elemek küzdének e téres, dicső föld birtokaért; de az egymást fölszúrló zagyva tömegek között állam nem alakúlhatott, mert hiányzott a szellemi felsőség, mely alárendelni és beolvasztani képes legyen, s a jellemező mely jog alapjára építse nemes hatalmát. És Európát e torzsalkodó nemtelen harcz zsibbasztani kezdé már s végre is egy barbár szláv birodalom emelkedett volna ki a zavarból, mely nyugot polgárisulását évszázadokkal vetette volna hátrább; de a magyar jött, látott, győzött; egy nagy és erős birodalom, a jog alapján álló állam emelkedett, s az ellenséges elemek közé életerős és szívós ék czövekelte be magát. De míg itt, a honfoglalási harczban a lételért küzdő szlávval élethalál harczot kelle vívnia, addig — az ifjú magyarban csak ellenséget s nem megmentőjét tekintő némettség csapásait kelle fölfognia, visszaadnia. A szlávok legjelesebb történetirója (Palacky) ismeri el, hogy egy roppant szláv birodalom alakulhatásának reményét a megtelepülő s államot alkotó magyar tiporta el; — s mégis, e nagy szolgálatért, mit őseink nyugotnak s legközelebről a németeknek tőnek, mi jutalmunk lón s van maig? — Merseburg véres mezői — s civilisatoraink békés működése — a felelet.

Majd a keresztyénség kora viradt reánk; s valyon a martyrok, kik Jézus vallásaért szent halált szenvedtek, — valyon az önkíntó szentek, kiket a hit rajongása ön testök öldöklésére vezetett, tettek-e egyebet, tettek-e

többet, mint a szegény magyar, midőn a hitért önmagával, rokon rokon ellen, szomszéd szomszéddal küzdött, s Jézus dicső keresztjét, saját vérével mosva plántálta hármás bércze ormára fel. De Kupa, a Gyulák és Vata lázadásai el sem zúgtak még, midőn a hűbériség ellen kelle függetlenségi harczot vívni a magyarnak a Henrikekkel; s e harcz sem dőlt el még, midőn a belviszályok párttusait a keresztshadak rakonczátlanságai válták fel, melyek kényelmes vízmedernek akarák tekinteni Magyarországot, melyen törve zúzva szabadon lefolyhat a féktelen ár s itt hagyhatja iszapját és szennyes salakjait.

De a német császárok hódítási törekvései, tán hogy nemzetünk elszigeteltsége világosabb s gyűlölete indokoltabb legyen, keletről ismétlődtek, a görög császári bíbor síma és cselszövő Manuelei részéről; hogy ne legyen a magyarnak rokona jobbról, barátja balról, védője fent s híve alant; de magának mindene csak önmaga legyen, megtámadva mindenütt, vérezve a függetlenség szent jogaért s elhagyatva e földön minden hatalomtól — csak kardjától és igazságától nem!

Szóljak-e a pusztító mongol-tatár had tengerárjáról, mely keletet sivataggá tiporta s végső dühét hazánkon öntve ki, itt fordult meg, itt lelt határsorompót önmaga s a reszkető nyugot közt. Mondjam-e hogy a fenevadakkal vívott harczban haldoklásig elvérzett magyar, életösztönében újra lelt erőt, s kiírtani magát nem engedve, a sivar pusztán újra megalapítá országát! Hol van nemzet, melyet e csapás ki nem törült volna az élők sorából s a világtörténet könyvéből? Sajó csak megfogyasztá, nem törte meg a magyart. Hisz, különös sorsfordulat!

midőn a szörnyű csapást alig kiheverve boszuló kezét emelt, hűtlen szomszédja az osztrák herczeg ellen, — alig egy negyedszázad mulva erős kézzel vívott győzelmet s trónt azon Habsburg-család számára, melyről még csak a jövőket látó Isten tudhatá, hogy két s fél század mulva a magyar koronát is birtokába veendi s lábai alá vetni czélozandja azon nemzetet, mely őt emelkedni segíté. Oh hol van itt a történelem igazság-szolgáltatása? S van-e nemzet, melynek azon sivar gúnynyal telt végzet jutott volna: csirájában ápolni a magvat, melyből keresztje fája fog sarjadni? — Fátýolt ide!

A honalapító Árpád dicső magva megszakadt; s idegenek, a trón birtokaért viaskodva, birkózva, tiporták azt a földet, melyet bírni — vesztegették azt a nemzetet, melyen uralkodni akartak.

Pedig a sors egy hosszú, nagy, véres harczot tartott fenn e nemzet számára; melyben neki kelle Európa és a keresztyénség védbástyaúll állania; neki kelle felfogni minden csapást, keblével, homlokával, mely az egyház és a polgárisulás ellen intéztetek; melyben neki nem juthatott egyéb szerep, mint vérezve győzni s győzve vérezni el, egymaga — mindenekért. És e harczot a magyarnak, háromszáz éven keresztül, oly ellenséggel szemben kelle kitartania, — mely számra tömérdek, élet-erőre ifjú, lelkesedésre hitrajongó, vitézségre páratlan. Ez a közellenség az Ázsiából beözönlő török volt, mely feldönté kelet császárainak trónját, megigázta az erős Dunát s Belgrád büszke ormára hágva kiáltá: „mint egy isten van az égben, úgy a földön csak egy úr lehet: a Padisah!“ És Nikápoly, Várna, Mohács — szóljanak óriás sírjaikkal, mit vesztett, e fél világ érdekeért vívott

hosszú harcban a magyar; és Nándor, Szigetvár, Eger szóljanak, mily dicső mily nemes volt a küzdelem!

És ki segített nekünk, midőn megsebezve, vértől előntve, féltérden is vívtunk Európa s a keresztyén hit javaért? Ki segített? — Oh! hisz eljöttek s fölhasználva az elalélt hős bénaságát, kétfelé oszták koronánkat, eldarabolták országunkat, megszakították szent István palástját s mely azzal fedve volt, a nemzetet, és pedig ugyanazok, kikért a magyarnak vére ömlött... Mohács-tól maig, nemzetünk története egy iszonyú küzdés. Kivel? Külellességgel-e? nem, hanem saját uralkodóival; majd fegyver a kézben, majd törvény az ajkon, majd láncz a hősök karjain. Most eltörlék alkotmányunkat, majd visszakinálták annak morzsáit; most megtámadták becsületünket, hitünket, jogainkat, majd hátulról kerülték meg azokat; most nyelvünket kitépték, majd mosolyogva vetettek lakatot reá. Most kétoldalú szerződéssel biztosíták magukat, részökről nem is gondolva annak megtartására... Nem volna helyén itt a Bocskai, Betlen, Rákóczi harczeit ecsetelnem; de higyjétek meg, tisztelt gyülekezet, azok nem csak a hit — hanem a polgári szabadság harczi valának egyszersmind; oly harcok tehát, melyekben a magyar, az élete föltételét képező eszmeért szívesen ontotta vérét, áldozta életét.

És legközelebb is, miután a magyar, uralkodói érdekeért a mult s a jelen századokban ismételten vívott orozsláni harcot, — valyon az Európát fölrázó 1848 alkonyuló éjszakáján ki maradt legtovább ébren, ki virasztott saját léte égő szövéténekénél az éjfél óráin túl? A magyar, mely midőn minden elhagyá, elfeledé, még

magya vívott a szabadságért, s csak lerogyva ejté ki kezéből a kardot...

Igen, tisztelt gyülekezet! a magyarnak — ismétlem — világtörténeti hivatása van, s e hivatás oly természetű volt mindig, hogy annak teljesítésében küzdenie, vérzenie kellett. Szünete nem volt míg lélekzetet vehetett volna; az úzótt vad, libegve, nem szenved inkább, mint e nemzet, sorsának szünteleni sújtolása, üldözése alatt. S ne higyjük, hogy a harcz, mely most vár ránk, a legkönnyebb, a legkisebb volna.

Mely sors, kérditek, sújtott minket épen most, szükségünk napján, Teleki László, nemes vezérünk halálának nagy csapásával? Mely sors? Az, mely e nemzetet ezer év óta sújtolja folyvást, megszűnés nélkül!

Talán hosszasan s helyén kivülinek fogjátok itélni, tisztelt gyülekezet, e történelmi kitérést, tárgyam szorosán kimért keretétől. Sietek azért beszédem utolsó pontjára, melyben remélem emez is igazolását találndja, midőn azt vizsgálom: ki és mi czélből vezette s vezérli így a magyar sorsát, szikláról sziklára, csapásról csapásra, egész e legutolsóig, Teleki Lászlónk gyászos halálaig?

Mint egyesek, úgy összes nemzetek sorsát is, Isten intézi. Nem csak a hit tanítja ezt, mely vaktörténetet nem ismer, hanem tanítja, hangos ajakkal a világtörténelem is. A világtörténelem nem egyéb mint okok és okozatok szükségképi összefüggése s egybekapcsolójuk azon szellem, mely mindent igazgat: Isten a k a r a t a.

Ha a rege homályában elvesző hagyományok, a történeti kor előtt közvetlenül láttatják megjelenni — szólni, — rendelkezni Istent az emberiség eseményeiben, — ez, a fölfogás gyermetsége mellett azon szükségérzetéből ered: Istent keresni mindenben, mi egyesek s az emberiség sorsára nézve elhatározó.

Hazánk történelmében, e küzdelmek és csapások szakadatlan láncolatában, én az intező Isten kezét látom. A világtörténelmi hivatást ő adá nekünk, ő hozta ki őseinket, az emberiség bölcsőjéből e harcok színhelyére, hogy az ő kezében lennénk fölváltva a kard, a paizs, a zászló — a jog, hit és szabadság harczain. „Látod a szelet hogy fú — mond az irás — de nem tudod honnan jó és hova megy.“ Ezt mondhatnak a népekről és eseményekről is, ha nem tudnók, hogy a világtörténet szellejét Isten fuvallja. Ő szól s fölkerekednek a népek mint a vihar; ő szól s irányt vesznek az események, mint a folyamok; ő szól s harcz, bukás és diadal követik egymást mint az elemek között. A tűzoszlop, mely Móses népe előtt járt: Isten akarta, mely minden nemzetet kézen fogva vezet.

S barátim, mert világtörténelmi hivatásunk oly nagy, szerepünk oly nehéz, helyzetünk oly kiváló volt: rendkívüli eszközök által is kelle képesítettünk annak betöltésére. Mint igaz a bibliai mondás, hogy kit Isten szeret megdorgálja — úgy kétségtelen, hogy kit Isten nagyra hívott, magosra választott, sokra bízott meg, azt erős iskolába járattja és súlyosan próbálja meg. Nagy feladatával szemben oh mily gyöngé lett volna a magyar, ha erejét folytonos harcok nem edzik; oh mily sokszor elaludt volna a virasztás késő óráiban, ha örök gond

ébre nem tartja; ázsiai kényelmének mily szívesen hódolt vala, ha vére szünetlen patakozása nem emlékezteti, hogy szenvedni, küzdeni s közben sebeit kötözgetni kell! Jaj a gyermeknek, kit elkényesztettek! mondja a tapasztalás, mert sanyar növeli, edzi a férfit; s én hálát adok a gondviselésnek, hogy nemzetemet annyi szenvedéssel sújtá: mert ez által juttatá önereje érzetére, ez által tette nevét rettegetté a gonoszok, tiszteltté a jók előtt, ez által képesíté nagyszerű feladatának megoldására.

Mondják, a magyarnak egy ezredéves átka van: a visszavonás. Történelmünk lapjai a mennyi külellességgel vívott küzdelmet, ugyanannyi belviszályt is állítanak, rajtok borongó szemeink elébe. De ha visszavonása Sajónál, Mohácsnál mély sírba dönteni látszott is a magyart, a szerencsétlenség újra összehozá az egymással küzdő véreket, hogy közerővel gyógyítsák a sebeiket, miket kölcsönösen vágtak. Belviszályaink örök köszörűi voltak fegyvereink élének s a magunk által fejünkre idézett csapások, honszerelmünk és összetartásunk szilárdítására szolgáltak. Bűneink erényeinket szülték; önszaggató küzdelmeink, erónket fogyasztva növelték, mint bő forrás, mely minél többet merítnek belőle, annál dúsabban önti habjait.

S valahányszor a sors, a szükség égető pillanatában kétségbeejtő próbára vetette e nemzetet, midőn ellenei azt vélték, hogy sírja ásva van s már megkondíták halálharangját, — e nemzet vészharangúl vette azt, s végerőfeszítéssel, vállt vállhoz vetve ragadta ki magát a veszélyből. Nemzetünk jellemében van, hogy csak szerencsétlenségek által egyesítetik. A vándorokhoz

vagyunk hasonlók, kik verőfényes nappal, virágos völgyben haladván, elszéledeznek s mindenik saját ösvényt verve magának, kényekedve szerint kalandoz, — de ha zivataros éj borúl fejök fölé s csak a rémes villámok fényénél kell veszélyes sziklaútvjakat keresniök, összefogódnak s kéz kézben, egymást tartva, vezetve, gyámolítva haladnak elé. E nemzet, szenvedései napján, csatárlánczot képezett, sorsával, elleneivel szemben. S Isten, tán azért nem engede nekünk napot szenvedés, küzdelem vagy hazafigond nélkül, nehogy a jóllét virágmezőin, balosztönünket követve, oly messze találjunk eltávozni, hogy többé egymásra ne lelnénk.

De nem! Ha Jehova nem engedé meg a népnek, hogy Babel tornyát édig emelje, hanem akará hogy elszéledjen a nagy világban: nekünk van ily összegyűjtő jelünk, ily központunk, hova minden lépésünk, törekvésünk, vágyunk irányúl — ily tornyunk mely édig ér s szemeink előtt oly magasztos oly szent mint az ég boltzata. Ez: a haza, a szent, imádott haza, — melytől balsorsában soha sem fordul hűtlenül el a magyar, melyhez, Albion partjaitól, Páris vidám zajából s a Mississippi ösvirányítól, a jóllét ölében is visszasír a magyar szív, melynek, mint halhatatlan Kölcseynek mondá:

— képét, bujdosó magzatja

Még Kalypsó keblén is siratja...

S kart feléje búsan, vágyva nyúlt!

Mikor volt, uraim, egyesebb a magyar, mint a babyloni fogság ama 12 esztendeje alatt, melyet im átértünk? S ha még összetartásunkról valaki azért kételkedett volna, mert némák valánk, érzéseinknek hangot nem adhatván: — nem kelle egyéb, mint egy újabb csapás,

Széchenyi halála, hogy titkon egyet dobogó szíveink, egy eget földet rázó felkiáltásban törjenek útát magoknak. Igen! a döblingi halott ravatalánál e nemzet, mint egy férfi állt, sírva; s a czenki sírba egy szent esküvel bocsáták, milliók, a nemzet jós fiát: hogy honszerelmük, hűségük és kitartásuk által fognak érvényt szerezni ama szent jóslatnak: Magyarország lesz!

És ha azt mondom, hogy e sokat sújtolt, s most újra kemény kísértet próbájára vetett nemzetnek soha sem volt nagyobb egyértelműségre, minden szív együtt-érzésére inkább szüksége, mint épen most, e sors kockáját döntő 1861-ben: nem látjuk-e, hogy a nemzet szerelmének választott emberét, a vezért, Teleki Lászlót, azért vevé el tőlünk a gondviselés — hogy halála megdöbbenő hatásától — mint egy összefogódzott lánczolon végig szaladó villanyütéstől, — önkénytelenül kényszerítve, erősebben szorítsuk egymás kezét; hogy ravatala felett, a fájdalom tüzétől — különböző érzekként összeolvastva — erősebbekké váljunk; és emléke előtt állva újra letegyük, törhetlenebbül mint valaha, ama szent esküt: szeretni a hazát, érette élni egyedül s meghalni ha kell!

Ha van a milliókat lesújtó nagy csapásban valami vigasztalás: csak ez lehet, hogy Teleki László halála még szorosabban egyesíti a magyart, mint volt. Sorakozzunk barátim! mert felette nagy hézag támadt közöttünk, ez egy nagynak kidöltével!

Én, tisztelt gyülekezet! nem féltém e hazát, e nemzetet, bár vesztese pótolhatlan nagy. A történelem tanulságai biztatnak. Oly nép, mely szereti hazáját, erősen áll jogai mellett, s ügye szentségébe vetett hittel bízik

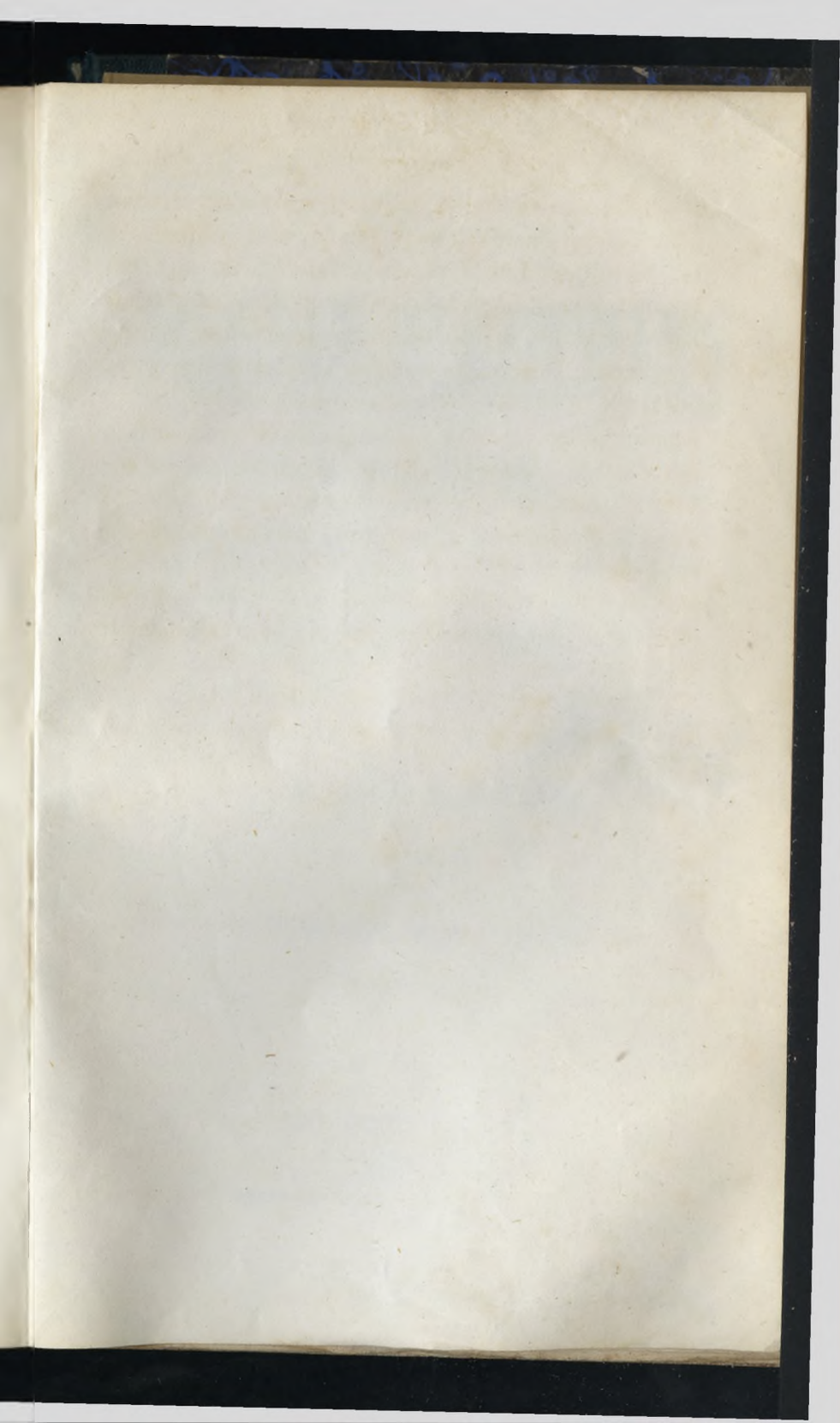

Istenben, nem veszhethet el. Oly nép, mely azért tart sok gyászünnepet, mert sok nagy fia van, nem törültethetik el. Ha Teleki László végetlenül szerette hazáját, mi közanyánk veszteségét készek vagyunk azzal kárpótolni, hogy Teleki honszerelmét szent hagyományként felosztjuk magunk közt, s mindenikünk annyival jobban fogja szeretni hazáját, mennyi az osztalékból reá jut; és oly nemzet, melynek leányai, fiaival vetekedve osztoznak a közbánatban, szenvedésben, küzdésben és kötelességben; oly nemzet, melynek honszerelme, mint a tűzben megégett fénysz madár, megijűlva kel ki minden szenvedésből; oly nemzet, hol rang, felekezet, állás különbsége nélkül egyedül a honszerelm és a hazának tett szolgálatok után mérik az érdemet, becsületet, jutalmat: ily nemzet nem veszhethet el... A magyar nem veszhethet el... Soha! soha!... Nagyjaink elveszhetnek, de a hívek sora csak az utolsó magyarral fogyhat ki e föld színéről!

Igazítandók:

9 lapon: alulról 12-dik sorban: mindenre helyett minderre
 15 — felülről 9-dik — jellemező — jellemező

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in several paragraphs, but the characters are too light and blurry to transcribe accurately.

Legyező

Faint text at the bottom of the page, possibly a signature or a date, which is mostly illegible due to fading.

